

MÉSZÁROS BEÁTA

magyar-német szakos tanár

Kossuth Lajos Gimnázium

Mosonmagyaróvár

Vámos Ágnes: Magyarország tannyelvi atlasza

A két- és többnyelvűség története egyidős az emberiség különböző népcsoportjai földrajzi, gazdasági, politikai, katonai és kulturális érintkezésének történetével, hiszen bármiféle kapcsolat feltételezi az egyes csoportok közötti kommunikáció valamilyen szintjét. A kétnyelvűséggel kapcsolatos különféle elméleti és gyakorlati kérdések vizsgálata mára a társadalom- és bölcsészettudományi kutatások egyik fontos területévé vált. Az ismertetendő kötet összefoglaló és adatfeldolgozó jellegű munka, mely a szerző többéves kutatásai alapján értelmezi a hazai kisebbségi és kétnyelvű oktatás múltját és jelenét. A tannyelvi atlasz deklarált célkitűzése ezáltal az, hogy tájékoztasson a magyarországi kisebbségi és idegen nyelvű oktatás alapvető kérdéseiről. A számadatok és következtetések segítségével e könyv szándéka a mérlegelés, a tapasztalatok összesítése és az adatok értelmezésének megkönnyítése.

A mű alapkérdése, hogy hol és milyen nyelveken tanítanak az országban. Az erre a kérdésre adott választ tannyelvpolitikai és tannyelvpedagógiai szempontok befolyásolják. A kérdőíves felmérések, interjúk és dokumentumelemzés segítségével készült vizsgálat az 1994/95-ös tanévben kezdődött az ELTE Neveléstudományi Tanszékén. E kutatás eredménye a Magyarország tannyelvi atlasza című elaborátum, mely három egységet tartalmaz. Középpontjában térképek, diagramok és táblázatok állnak, előtte a szerző tanulmánya olvasható, végül pedig az egyes iskolák által készített rövid iskolatörténeti leírások találhatók.

A Bevezetésben a szerző arra hívta fel a figyelmet, hogy a tannyelv fogalma csak az 1980-as évek kétnyelvű oktatásfejlesztései nyomán kezdett stabilizálódni. Ez az a nyelv, amelyen a tanítás folyik, vagyis ez a tudás megszerzésének és közlésének eszköze. Vámos Ágnes a kétnyelvű oktatás kutatásának legfontosabb feladatát az egyes tannyelvek elemzésében és csoportosításában látja, és kimutatja, hogy a korábbi céllal szemben – a kétnyelvű iskolák számának növekedése – ma a szakmai érdeklődés a két nyelven folyó tanítás-tanulás folyamataira, feltételeire és hatásukra irányul.

A tanítási nyelvek magyarországi történetének vázlatos áttekintésében a szerző külön kiemeli az 1777-es évet, az I. Ratio Educationis kiadását, mely bevezette az anyanyelvű oktatást az alsóbb iskolákban. A magyar tannyelvet csak az 1844-es II. törvény tette lehetővé. Trianon után új hangsúlyok jelentek meg, felértékelődött a nyelvtudás szerepe. A kétnyelvű intézményekben jelentős fejlesztéseknek és hatalmas építkezéseknek lehetünk tanúi. A második világháború után a külföldi kulturális intézményeket – a francia kivételével – bezáratták, és a kétnyelvű oktatás lényegében csak az 1980-as évek második felében éledt újjá. A vizsgálat rámutatott arra is, hogy a 60-as évektől kezdve a nemzetiségi tannyelvű iskolák kétnyelvűvé váltak: a kisebbségi nyelvű oktatásban a magyar nyelv megjelent tantárgyként, a magyar nyelvű oktatásban pedig a nemzetiség nyelve a tantárgy. Vámos Ágnes hangsúlyozza a pedagógusok, pszichológusok és oktatáspolitikusok azon véleményét, mely szerint helyes, ha a tanuló azon a nyelven kezdi meg tanulmányait, amelyet otthon elsőként tanult meg (vagyis az anyanyelvén), hiszen a kultúra közvetítésének azonos eszköze biztonságot ad. Mások szerint viszont már a kezdeti kétnyelvű oktatás jó hatást gyakorol a kognitív fejlődésre.

A különböző iskolatípusok rövid történeti bemutatása után a nyolcadik fejezetben ismerteti a könyv szerzője az egész mű kvintesszenciáját: a kétnyelvű oktatás fogalmát. Ezen azt értjük, hogy a tanítási folyamatban két tannyelv van, vagyis a tantárgyrendszerben egyes tantárgyak és műveltségi területek tanítása az egyik nyelven, mások tanítása egy másikon folyik. Hazánkban az első tannyelv a magyar, a második pedig idegen nyelv. Fontos megjegyezni, hogy az egyes nyelvek oktatásbeli használata eltérhet: mások a funkciók, használatuk helye és iránya, egymáshoz való viszonyuk.

Az atlasz záró fejezetei a kisebbségi és magyar-idegen nyelvű általános és középiskolák jelenéről adnak képet.

A mai kisebbségi kétnyelvű oktatás az 1980-as évek elején indult fejlődésnek. Fontos szempontot képvisel az aktuális kisebbségpolitikai álláspont, illetve a nevelési-oktatási célok és feladatok hierarchizálása. Vámos vizsgálatai szerint a tervezés leglényegesebb pontja, hogy összhangban legyen a tanítás nyelve a célnyelvvel mint tantárggyal, óratervi arányuk és a végrehajtásuk. Ennek alapján három alapvető eljárás állapítható meg:

1. A tantárgyat kizárólag kisebbségi nyelven tanítják.
2. A tantárgy magyar nyelvű, de a szakkifejezéseket kisebbségi nyelven is megtanítják.
3. A tantárgyat két nyelven tanítják.

A szerző következtetése szerint a nyelvhasználati típusok kialakulásának feltétele, hogy a két tannyelv használatát a tantárgyak között felosszák: a tantárgyak egyik részét az egyik nyelven, másik részét a másik nyelven tanítják. A fejezet végén kritikus megjegyzést olvashatunk: kisebbségi oktatást csupán 24 középiskolában folytatnak. Ennek okai a nem kielégítő területi elhelyezkedésük és az iskolafokok nem megfelelő illeszkedése. A tanulói-szülői érdeklődés hiánya az alacsony szakmaitársadalmi érvényesülésre vezethető vissza.

A magyar-idegen nyelvű oktatáson belül is megkülönböztethető általános iskolai és középiskolai fejlesztés. A középiskolák programja nem egységes: van négy, öt és hat évfolyamos képzés.

A tannyelvi atlasz eredményei alapján kijelenthető, hogy Magyarországon az oktatási rendszer valamennyi fokán és típusában jelen van a kétnyelvűség. Az iskolarendszer többnyelvű, hiszen nemcsak magyar nyelvű intézmények léteznek Magyarországon. A szerzőnek sikerült kimutatnia, hogy a kisebbségi oktatásban az általános iskolai programok, a magyar-idegen nyelvűekben a középiskolaiak dominálnak. Örömtelnek tartja Vámos, hogy a tanulók száma nő. A magyar tannyelv és a célnyelv arányát korábban a központi előírás, ma az iskola alakítja ki. A célnyelvű tantárgyak számában tapasztalható eltérések különböző okokra vezethetők vissza. Ilyenek pl. a tanulók és a tanár nyelvtudása, a tantárgy jellegzetességei, a pedagógiai program célkitűzései, illetve a működtetés személyi és tárgyi feltételei. Végül megfogalmazódik a mai felfogás: legalább egy tantárgyat kell a többitől eltérő nyelven tanítani ahhoz, hogy kétnyelvű oktatásról lehessen beszélni. A pedagógiai meghatározás a nevelési-oktatási folyamatból indul ki, a tervek, célok, eljárások sajátosságaiból és a tanterv, módszerek, értékelés, nevelési-oktatási nézetek együtteséből. A stratégiai álláspontú oktatáspolitikai hatalmi tevékenységet folytatott. Az utóbbi évek szerencsés fordulatainak következtében azonban a tannyelvválasztás joga visszakerült a helyi közösségekhez és az iskolákhoz.

Végül megállapítható, hogy a szerzőnek sikerült feltárnia a kisebbségi kérdés és az idegen nyelv-oktatás különféle problémáit, sajátosságait, valamint hazai és külföldi vonatkozásait. A kétnyelvű oktatás kutatásának fontos feladatát a szerző az egyes tannyelvek elemzésében és csoportosításában látja. A műben ismertetett adatok egy része Vámos Ágnes megállapítása szerint hiányos vagy ellentmondásos. Ez arra vezethető vissza, hogy az idegen nyelvű oktatás iránt csak az utóbbi időben nőtt meg az érdeklődés, így a vizsgálatok és adatgyűjtések nem teljes körűek. A számadatok nem mindenhol egyeznek a „hivatalos” adatokkal, hiszen néhány iskola már abbahagyta a kisebbségi, illetve az idegen nyelvű oktatást. Hibaforrást jelenthet továbbá, hogy nem mindenki értelmezte helyesen az évenkénti kötelező iskolai statisztikai adatlap rovatait, ezért minden adatot ellenőrizni kellett. A vizsgálatot megnehezíti, hogy a kisebbségi és az idegen nyelvű oktatás állandó mozgásban van: új iskolák születnek vagy a régebbiek beszüntetik az oktatást. A tannyelvi atlasz a kutatás kiindulópontja és terméke is, ezért nincsenek hivatkozások. A záró fejezetet alkotó iskolai „önéletrajzok” önkéntes beszámolók, amelyet igazgatók és tanárok készítettek a helytörténeti kutatások

felhasználásával. A fő gondolatok kiemelése után meg kell jegyezni, hogy a recenziens számára rendelkezésre álló példányból a 23-24. oldalak kimaradtak, így hiányzik a 2. és a 3. táblázat is. Az alapos és részletes feldolgozás és számadatokkal történő alátámasztás alapján megállapítható, hogy e művet a kutatók, az oktatáspolitikusok és a fejlesztők is felhasználhatják munkájukhoz, így elsősorban nekik ajánlható.

Keraban Kiadó, Budapest, 1998, 584 oldal ISBN 963 8146 494

FÓRIS ÁGOTA
Ph. D.-hallgató JPTE
Pécs

Kiss Gábor – Pusztai Ferenc: Új szavak, új jelentések 1997-ből

Ez az „adattár” a Magyar értelmező kéziszótár évek óta folyó munkálatai során felbukkanó új szavak összegyűjtéséből, valamint régi szavak új jelentéseinek feltérképezéséből született.

A nyelv új kommunikációs szükségleteket fejez ki, a használók társadalmi-gazdasági fejlődésétől függően. A lexika fejlődése tulajdonképpen egy próba: új fogyasztási nemek feltűnése új jelöléseket hoz magával. A munkamegosztás fejlődése nyomán megfelelő terminusok születnek az új funkciók és új technikák jelölésére. Ezeket a lexikai elemeket hívják neologizmusoknak.

A szóképzés megújulása minden nyelvben normális, mindennapos jelenség, az utóbbi évtizedekben azonban ez a folyamat nagyon felgyorsult. Teljesen új szavak ritkán keletkeznek, gyakori azonban a jelentésbővülés, jelentésszűkülés, jelentésváltozás, az új szóösszetételek megalkotása. Az egyes tudomány- és műszaki területek, a közgazdaságtan nyelvezetének, szavainak általánossá válása, átkerülése a köznyelvbe szintén a szókincs jelentős bővülését eredményezi. Az újságírók fantáziájának köszönhető új jelentések, szóalakok keletkezése, gyakori a régi szavak új értelmezésű használata; mindezek pedig teret adtak látszólag különös és furcsa képződményeknek is: *olajszőnyeg, médiaguru, influenzajelentő-szolgálat*. Mivel ezek az új „furcsaságok”, neologizmusok még nem érettek arra, hogy a kéziszótárba bekerüljenek, Kiss Gábor és Pusztai Ferenc egy új gyűjteményt hozott létre belőlük. Ebből az összegyűjtött anyagból ez már a harmadik, amely kiadásra kerül; az első két füzetet az MTA Nyelvtudományi Intézete jelentette meg. Az itt bemutatott anyag gyűjtése nem reprezentatív minta alapján történt, a kötetbe kerülés feltétele mindössze az újdonság volt. Számomra meglepő azonban, hogy a mindennapi életünknek szinte már részét képező szavak még nem érettek arra, hogy bekerüljenek a kéziszótárba. Gondolok például olyanokra, mint *logisztika, magán-nyugdíjpénztár, marketingigazgató, multikulturalitás, napfénytető, reformékeztetés, reklámpiac, rendőrnő, sikerdíj*.

Nyelvünk tükrözi világgépünket és kultúránkat, ezért az új szavak és új jelentések a társadalmi-gazdasági fejlettségről is képet adnak. Az informatika, az internet világa az újságok lapjain is megjelenik: *netikett, spam, szoftvermodul, szoftvertolvaj*. A drogok, a kábítószer használatának sajnálatos terjedésével együtt gyakoribbak a hozzá kapcsolódó új szavak is: *drogturista, drogtérkép, partidrog, speedballozás, speedpor*. A reklám, a divat és a kereskedelem hatását mutatja, hogy az új irányzatok a nyelvben is felbukkannak: *dutyisikk, szoláriumbarna, szörnyike, tamagocsi, tattoo*. Új lehetőségek nyílnak meg előttünk mind a szórakozás, mind a munka terén, melyekről néhány éve még csak nem is álmodtunk: *virtuális állat, virtuális bank, virtuális hálózat, virtuális múzeum, távmunka*. Az Európai Unióhoz való csatlakozás közeledtével a politikai élet legújabb szavai közt